

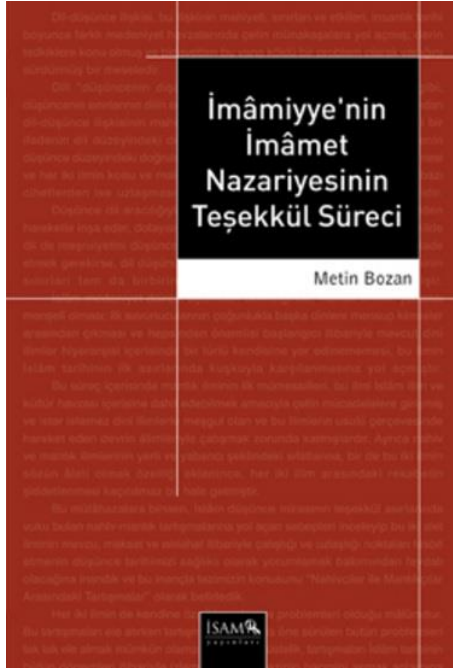
Başvuru: 07.06.2016 Kabul: 20.06.2016

İMAMİYYE’NİN İMAMET NAZARİYESİNİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

Metin BOZAN

İSAM Yayınları, İstanbul 2009, 272 s.

Harun TÜRKOĞLU*

Çalışma aslında Ankara Üniversitesi’nde Prof. Dr. Hasan Onat danışmanlığında “İmâmiyye’nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci” başlığıyla 2004 yılında tamamlanmış bir doktora çalışmasıdır. Eser İsam yayınları tarafından 2009 yılında kitap olarak basılmıştır.

Çalışmada, İmâmiyye’nin imamet nazariyesinin teşekkül sürecini aydınlatma amaçlanmaktadır. Araştırmada Hz. Peygamberin vefatından itibaren imamet nazariyesinin ana un-

* Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.

Research assistant, Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Department of Islamic Sects, Canakkale/Turkey. (hturkoglu@comu.edu.tr)

surlarıyla tamamlanmış olduğu zaman dilimi tahlil edilmeye gayret edilmektedir. Ana unsurlardan kasıt, nass ve tayinle atanmış masum ve efdâl on iki imamın varlığına inanan ve on ikinci imamın kâim mehdi olduğunu savunan el-İmâmiyyetü'l-İsnâaşeriyye adında bir fırkanın varlığından söz edildiği ilk zaman dilimidir. Öte yandan araştırmada konuyla ilgili sosyal ve siyasal ilişkilere başta imamlar olmak üzere kişilerin hayatına imamet nazariyesinin oluşumuyla münasebetleri çerçevesinde değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada İmâmiyye mezhebiyle ilgili olması hasebiyle, çalışmanın amacını teşkil eden temel fikirlerin tespitinde İmâmî kaynakların kullanılmasını öncelik verilmiştir. Bu bağlamda İmâmiyye'nin öncüleri kabul edilenlerin fikirleri ve daha sonra imamet nazariyesine eklenen unsurlara öncelikle İmâmî kaynaklardan referans gösterilmesine dikkat edilmiştir.

Rivayetlerde ileri sürülen tarihi iddialar ve fikirler olduğu gibi alınmayıp “menkulde ma'kul olması” göz önünde bulundurulmuş, üzerinde derinleşilerek, geçmişte bırakmaları gereken izler araştırılmaya gayret edilmiştir. Bunların zaman-mekan-imkan açısından ele alınarak “fikir-hadise irtibatı” çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Eser giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde kaynaklar ve çalışmanın metodu hakkında bilgi vermiş, kavramların tespiti noktasında İmâmî olarak isimlendirilen ana bünyeyi ifade için kullanılan kavramlar olan Şîa, Râfıza, İmâmiyye, Kat'iyye ve İsnâaşeriyye kavramlarını ortaya çıkışı ve ilk kullanılışları bağlamında ele almaktadır.

Daha sonra ilk ilk Şîi fikirlerden sayılan Tevellî ve Teberri, Mehdilik, Vâsilik ve gizli ilim fikirlerinin ortaya çıkış süreçleri hakkında bilgi vermektedir.

Birinci bölümde, Ca'fer es-Sâdık ve Musa el-Kâzım'ın ilmi faaliyetleri ve siyasetle olan münasebetleri ortaya konmuş; Ca'fer es-Sâdık'ın, İmâmiyye'nin öncüleri kabul edilen öğrencilerle ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu münasebetlerden anlaşılmaktadır ki; Ca'fer

es-Sâdık ve Musa el-Kâzım'ın şahsında İmâmiyye'nin kabul ettiği gibi itaati farz, bütün ilimleri bilen mutlak doğru bilgi sahibi masum bir imam portresi çıkmamaktadır. Daha sonra Ca'fer es-Sâdık'ın şahsı etrafındaki bir takım iddalar ve bu iddialara İmam'ın verdiği tepkilerden söz edilmektedir. Ca'fer es-Sâdık ile ilgili rivayetlere bakıldığında, bir yanda Medine'de siyasetten uzak bir şekilde hayat sürüp ilmi faaliyetlerle meşgul olan bir Ca'fer es-Sâdık; diğer yanda ise aşırıya kaçıp insanüstü niteliklerin izafe edildiği bir Ca'fer es-Sâdık portresi mevcuttur.

Yazar bu bölümde Ca'fer es-Sâdık döneminde İmâmet nazariyesinin ana unsurları olan on iki imam anlayışının olduğu, bunların nass ve tayinle belirlendiği ve bu imamların mutlak doğru bilgi sahibi masum imamlar olduğuna dair bir inanışın henüz var olmadığından bahsetmektedir. Yazara göre Nass ve Tayin düşüncesi hata ve yanılmadan arınmış masum, doğru bilgiyle donatılmış üstün yeteneklere sahip bir imamın Allah tarafından atanması iddiasına dayanmaktadır. Nass ve Tayin düşüncesini ortaya çıkaran ve onu besleyen en önemli unsur efdaliyet düşüncesidir. Hz. Peygamberden sonra hilafete kimin en layık olduğu ve bu arayış içinde efdal olanı kimin belirleyeceği hususu gündeme gelmiştir.

Nass ve Tayin fikrini ilk ortaya atan kişinin Ca'fer es-Sâdık çevresinden geldiği bilinen Hişam b. Hakem olduğu ileri sürülmektedir. Onun imametle ilgili bir kitap yazdığı ve döneminin imamet tartışmalarına katıldığı belirtilmektedir. Hişam b. Hakem, akli deliller kullanarak Allah'ın insanları imamsız bırakmaması gerektiğini kanıtlamaya çalışır. İmama niçin ihtiyaç duyulur? Sorusuna "zorunluluk" cevabını veren Hişam b. Hakem, aslında Mu'tezile'nin lütuf nazariyesinin bir benzerini imamet gerekliliğini ispatta kullanmaktadır.

İkinci bölümde, İmâmiyye'nin öncüleri arasında ortaya çıkan ayrılıklar ve Kat'iyye'nin merkeze oturması başlığı altında, Ali er-Rızâ, Hasan el-Askerî'nin imametinin temellendirilmesi, kendi dönemlerinde Kat'iler'le olan münasebetlerine yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde, İsnâaşeriyye'nin ortaya çıkışı ve imamet nazariyesinin tamamlanma süreci ele alınmaktadır. Hasan el-Askerî'nin kâim mehdi olduğunu ileri sürenlerden ve Hasan el-Askerî'nin kardeşleri etrafında şekillenen bir takım kurgulardan bahsedilmektedir. Ayrıca Hasan el-Askerî'nin bir çocuğu olup olmaması hakkında cereyen eden tartışmalar ve bu tartışma sahiplerinin iddialarını delillendirme çabalarına yer verilmektedir.

Sonuç bölümünde yazar, İmâmiyye'nin imameti Hz. Peygamber dönemiyle irtibatlandırma şeklindeki iddiasının, tarihi geriye işleterek kendini en meşru kaynağa dayandırma çabasının tipik bir örneği olduğundan, hicri I. Asrın son çeyreğine kadar bırakın İmamî bir farklılaşmayı; genel anlamda bir Şii farklılaşmadan dahi söz etmenin mümkün gözükmediğine vurgu yapmaktadır. Bütün bu iddiaların üstüne İmamî farklılaşmanın ilk nüveleri hicri II. Asrın ortalarından itibaren görüldüğü ifade edilebilir.

İmamiyye'nin ve onun imamet nazariyesinin teşekkül süreci, imam sayısının on iki ile dondurulması ile tamamlanmış gözükmektedir. Nazariyenin oluşum sürecinde Ca'fer es-Sâdık medresesi önemli bir payeye sahiptir. İmamî imâmet nazariyesinin oluşum süreci Musa el-Kâzım döneminde başlamış, on birinci imam kabul edilen Hasan el-Askerî'nin ölümünden önce hememn hemen tamamlanmış gibidir. Ancak nazariyenin mevcut haline en yakın şekle bürünmesi söz konusu imamın ardından yaklaşık olarak bir asırlık süre zarfında gerçekleşmiştir. İmâmîlerin imâmet nazariyesini temellendirmek için akli metodlar kullanmış oldukları görülmektedir.

İmâmîler, Nass ve Tayin görüşlerini temellendirirken İlahi iradeye uygun bir şekilde toplumun yönetilmesi ve ümmetin ayrılığa düşmemesi için mutlak doğru bilgi sahibi masum bir imama itaatin gerekliliğini ileri sürmektedirler. Oysa Ca'fer es-Sâdık'tan sonrakilere ciddi bir donanıma sahip olduklarını söylemek güç gözükmektedir. İmâmiyye'nin öncülerinin fikirlerine bakıldığında ise "mutlak doğru bilgi sahibi masum bir imama itaat" farz olmasına rağmen gerek kendi aralarında gerekse İmamlarla birçok meselede fikir ayrı-

lığına düştükleri ve tartıştıkları görölmektedir. Yazar özetle, Ca'fer es-Sâdık sonrası oluşmaya başlayan imâmet nazariyesinin, büyük ölçüde imamlara rağmen imamların yaşadığı dönemde teşekkül ettiği, ana unsurlarıyla kurumsallaşmanın ise ancak hicri IV. Asrın sonlarına doğru tamamlanmış olduğunu ifade etmektedir.

